

Miért érdemes a nyelvésznek reggelente felkelni az ágyból?

Avagy: Chomsky „forradalmi” és a generatív nyelvészet historiográfiája*

1. B e v e z e t é s . – CHOMSKY születésének 80. évfordulója alkalmat kínál arra, hogy visszatekintsünk a generatív nyelvészet immár több mint öt évtizedes történetére. Jól tudjuk, hogy CHOMSKY tudományos munkássága, személyisége, intellektusa, vezetői alkata jelentősen befolyásolta nem csupán a nyelvtudomány, hanem a pszichológia, a filozófia, a kognitív tudományok és egyéb diszciplínák egyes részterületeit is. E tanulmányban a tudománytörténet-írás gyakorolt hatását vizsgáljuk meg: azt mutatjuk be, hogy CHOMSKY eddigi életműve milyen nehézségek elé állítja a nyelvtudomány historiográfiáját.

Problémafelvetésünk megértéséhez kiindulópontként JOHN E. JOSEPHet, a jelenkor egyik legtekintélyesebb nyelvtudomány-történészét idézzük, aki THOMAS S. KUHN híres könyvére utaló, „The Structure of Linguistic Revolutions” címet viselő írásában a következőképpen jellemzi a nyelvészeket: „Ritka az a nyelvész, aki nem tekinti magát egy olyan nyelvészeti forradalom résztvevőjének, amely vagy a közelmúltban játszódott le, vagy jelenleg tart, vagy mindkettő. [...] A f o r r a d a l o m [...] az, ami értelmet ad munkánknak és pályafutásunknak, az, a m i m i a t t é r d e m e s r e g g e l e n t e f e l k e l n i a z á g y b ó l .” (JOSEPH 1995: 379; kiemelés: K. A.).

Majd így írja le a Massachusetts Institute of Technology Nyelvészeti és Filozófiai Tanszékét: „A tanszék egyedülálló abban a tekintetben, hogy az utóbbi 40 évben nem egy, hanem legalább e g y t u c a t nagyszabású vagy kisebb jelentőségű nyelvészeti forradalmat táplált. A legtöbb közülük korábbi forradalmak elleni forradalom volt, melyek ugyanott robbantak ki. De ami még meghökkentőbb, az az, hogy e forradalmak közül sokat ugyanaz az ember vezetett saját, néhány évvel ko-

---

* Jelen tanulmány a „Tudományos forradalmak a nyelvészetben: Mítosz vagy valóság?” címmel 2008. november 6-án a Pannon Egyetemen tartott díszdoktori székfoglaló előadásom jelentősen bővített és átdolgozott változata. Köszönetet mondok a Magyar Nyelv szerkesztőségének, amely felkért a tanulmány megírására és publikálására. Konstruktív bírálatáért KIEFER FERENCnek, a tanulmány témájáról folytatott intenzív levelezésért és hasznos tanácsaikért E. F. KONRAD KOERNERnek és BRUCE E. NEVINnek, az angol nyelvű idézetek magyar fordításának az eredetivel való egybevetéséért pedig KARDOS ÉVÁnak tartozom köszönettel. A hibákért kizárólag én vagyok felelős. Munkámat az MTA-DE-PTE-SzTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoportja és az OTKA K 77823 sz. kutatása támogatja.

rábbi programja ellen lázadva: NOAM CHOMSKY, a Sorozatos Forradalmár” (JOSEPH 1995: 380; kiemelés: K. A.).

Az említett tanszék munkatársai közül nem csupán CHOMSKY emelkedik ki, hanem egy másik tudós is: THOMAS S. KUHN, „The Structure of Scientific Revolutions” c. könyv szerzője, aki alapjaiban változtatta meg a tudományfejlődésről alkotott korábbi elképzeléseket és aki – akárcsak CHOMSKY – a huszadik század legtöbbet hivatkozott, egyúttal legszélsőségesebben dicsőített és támadott szerzőinek egyikévé vált. Noha JOSEPH (1995: 380) szerint CHOMSKY és KUHN között nem volt dokumentált szakmai együttműködés, életműüket sajátos módon kapcsolja össze a ’tudományos forradalom’ fogalma. KUHN megalkotta azt a tudománytörténet-elméletet, amelynek alapgondolata, hogy a természettudományok fejlődése nem kumulatív, hanem válságok, a korábbi tudományos világképet megkérdőjelező forradalmak és a forradalmak eredményeképpen létrejövő paradigmák váltakozásából áll (KUHN 1984. [1970.]; a kuhni koncepció ismertetésére itt nem térünk ki, l. ehhez nyelvtudomány-történeti kontextusban KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG 2006.). CHOMSKY tevékenységére pedig rátapadt a „CHOMSKY forradalma” kifejezés.

A generatív nyelvészet történetének a forradalom fogalmával való összekapcsolása ugyanakkor éles vitákat gerjesztve történt. Ugyanis a historiográfiai elemzések egy része valóban reflektálatlanul elfogadja a ’tudományos forradalom’ fogalmát, a generatív nyelvészet kuhni értelemben vett forradalmiságának tételét és historiográfiai eszközként KUHN koncepciójának nyelvészeti alkalmazását. Másik része viszont vitatja e fogalom, tétel és tudománytörténet-elmélet elfogadhatóságát, olyan álláspontokat megfogalmazva, amelyek skálája a nem-kuhni értelemben vett forradalomtól az evolúción, a puccson és az erózióon át egészen az áltudományig terjed. Mindez azt jelzi, hogy a generatív nyelvészet létrejötté és félévszázados története nem csupán a nyelvtudomány, hanem a nyelvtudomány historiográfiája számára is kihívást jelent. Kihívást jelent azért, mert az utóbbinak meg kell találnia azt az alapfogalmat, azt a hipotézist és azt a historiográfiai eszközt (módszert, elméletet, modellt), amely alkalmas lehet a generatív nyelvészet a) fellépésének, b) belső fejlődéstörténetének, c) más irányzatokhoz való viszonyának és d) nyelvtudomány-történeti jelentőségének leírására. Problémafelvetésünk ezért a következő lesz:

(P) Milyen historiográfiai alapfogalommal, hipotézissel és eszközzel írható le a generatív nyelvészet eddigi története?

E kérdésfelvetésnek megfelelően írásunk tárgya nem a generatív nyelvészet, hanem a generatív nyelvészet historiográfiája. Ily módon tanulmányunk a metahistoriográfia területére tartozik. Nem a generatív nyelvészet eredményeit kívánjuk elemezni és értékelni, hanem azt, hogy a nyelvtudomány-történészek a generatív nyelvészet történetét elemzik és értékelik.

A tanulmány célja a kettős. Az egyik az, hogy a historiográfiai szakirodalomban (P)-re adott, egymástól olykor radikálisan különböző válaszok pluralizmusának tárgyilagos bemutatásával hozzájáruljon a generatív nyelvészet hazai recepciójához. Kizárólag olyan álláspontokat mutatunk be, amelyek saját meghatározásuk szerint

tudománytörténeti jellegűek; a CHOMSKY munkásságát övező tárgytudományos viták tárgyalása kívül esik a tanulmány célkitűzésén. Tekintettel a szakirodalom rendkívüli gazdagságára, nem törekedhetünk teljességre, hanem a historiográfiai viták előterében álló, releváns nézeteket emeljük ki és szemléltetjük egy-egy jellemző példán. A tanulmány másik célja, hogy az áttekintésből levont, általánosítható következtetésekkel rámutasson az álláspontok hibáira, rávilágítson azokra az alapkérdésekre, amelyeket nyitva hagynak, és felvesse a hibákat elkerülő, a nyitott kérdések megválaszolására alkalmas historiográfiai alapfogalmak, hipotézisek és eszközök kidolgozásának indokoltságát.

A célkitűzésből következően a tanulmány gondolatmenete három lépésből áll. Első lépésként a **2.** szakaszban hangsúlyozottan tárgyszerűen, a generatív nyelvészet melletti vagy azzal szembeni elfogultságtól mentesen – és a tudománytörténet-írás filológiai kívánalmainak megfelelően állításainkat gazdag szakirodalmi hivatkozásokkal és idézetekkel dokumentálva – rekonstruáljuk a szakirodalomban (P)-re adott különböző megoldási javaslatokat. A bemutatott nézetek rendszerezése két kritériumra épül. Mindenekelőtt megkerülhetetlen kiindulópontja a tudományos forradalom kuhni fogalma, ezért minden historiográfiai álláspontot e fogalomhoz viszonyítva jellemzünk. A CHOMSKY különböző műveinek kuhni forradalmiságát állító nézetekből kiindulva, azoktól fokozatosan távolodva mutatjuk be az egyes álláspontokat. Továbbá minden esetben azonosítjuk az alapfogalmat, a központi hipotézist és az alkalmazott historiográfiai eszközt. Az egyes nézetek bemutatásának rendje tehát e metahistoriográfiai kritériumoknak megfelelően szisztematikus és nem kronologikus lesz.

Érvelésünk második lépéseként a **3.** szakaszban a bemutatott nézetek metahistoriográfiai értékelésére kerül sor. Kimutatjuk hibáikat és felvetjük a nyitva hagyott kérdéseket.

Harmadik lépésként a **4.** szakaszban megfogalmazzuk azt az általánosítást, amely a (P)-ben feltett kérdésre a historiográfiai szakirodalomban adott válaszok metahistoriográfiai értékeléséből leszűrhető. Végül felvázoljuk azokat az alapelveket, amelyek követésével elkerülhetők a **3.** szakaszban összegzett hiányosságok és megteremthető a nyitott kérdések jövőbeni megoldásának lehetősége.

2. A 'tudományos forradalom'-tól a 'tudománytalan forradalom'-ig – A „Syntactic Structures” (CHOMSKY 1995a [1957.]): revolúció, evolúció, metanyelvészet, puccs vagy retorika? – 1. Kuhni forradalom. – A hatvanas évek második felétől kezdve nagy számban jelentek meg a „Syntactic Structures” kuhni értelemben vett forradalmi jellegét fenntartások nélkül hangsúlyozó írások (l. THORNE 1965.; LEIBER 1975.; YERGIN 1994. [1972.]; SKLAR 1994. [1968.]; SEARLE 1972.; KOERNER 1978. [1972.]; NEWMYER 1986a; VIDANOVIČ 2006. stb.). Tudomásunk szerint elsőként THORNE (1965: 74) mondta ki, hogy „a nyelvészetben lejátszódott egy olyan forradalom, amelyet KUHN leír – CHOMSKY „Syntactic Structures” című művének 1957-es megjelenésétől kezdődően”. SEARLE The New York Review of Books hasábjain megjelent, a széles olvasóközönség figyelmét CHOMSKY személyére és korai munkásságának jelentőségére felhívó, híres dolgozata is azt állapítja

meg, hogy CHOMSKY „forradalma meglehetősen pontosan követi azt az általános sémát, amelyet THOMAS S. KUHN „The Structure of Scientific Revolutions” c. könyvében leírt: a nyelvészet elfogadott modellje vagy »paradigmája« – jórészt CHOMSKY munkássága révén – egyre több zavaró problémával és nehezen kezelhető adattal konfrontálódott, amelyekkel a paradigma nem tudott mit kezdeni. Végül az ellenpéldák arra készítették CHOMSKYt, hogy teljes mértékben szétzúzza a régi modellt és egy egészen újat hozzon létre” (SEARLE 1972: 16).

Az alábbiakban ezen írások közül KOERNER 1978. [1972.]-re térünk ki részletesebben annak érdekében, hogy egy (P) szempontjából lényeges körülményt szemléltethessünk. KOERNER nézetét azért tanulságos ismertetni, mert a későbbiekben feltűnő változásokon ment át, ezért jól illusztrálja a ’CHOMSKY forradalma’ fogalom képlekenységét és bizonytalanságait. KOERNER tétele így fogalmazható meg:

- (1) A „Syntactic Structures” a korszellem hatására kuhni tudományos forradalmat váltott ki a nyelvészetben és új paradigma létrejöttéhez vezetett.

KOERNER a következő megfontolásokból szűri le a fenti megállapítást.

Első érve arra vonatkozik, hogy CHOMSKY generatív nyelvészetének és SAUSSURE strukturalizmusának vannak ugyan közös vonásai, a „Syntactic Structures”-ban kifejtett és később továbbfejlesztett elmélet mégis jelentősen különbözik az utóbbi-tól. KOERNER SAUSSURE szemléletének három olyan elemét emeli ki, amelyek CHOMSKYNál is megtalálhatók: SAUSSURE matematika iránti vonzalmát, racionalizmusát és pszichologizmusát. Ugyanakkor elemzi azokat a különbségeket is, amelyek véleménye szerint CHOMSKY elméletének forradalmi voltát jelzik. Először is azt, hogy CHOMSKY SAUSSURE statikus szinkronia-felfogását a „Syntactic Structures” megjelenését követő írásaiban a WILHELM VON HUMBOLDTra való hivatkozás és a grammatika kreativitásának előtérbe állítása révén dinamizálja. Ennek a dinamizmusnak tulajdonítja azt, hogy CHOMSKY elmélete rövid idő leforgása alatt nagy hatással volt nem csupán a nyelvtudományra, hanem olyan diszciplínákra is, mint a szociológia és a pszichológia, és ez a hatás – KUHN kifejezését használva – az adott tudományág újradefiniálásához vezetett. Másodsor, SAUSSURE egyes kategóriáit továbbfejlesztette (ilyen kategória pl. a nyelvi rendszer kompetenciaként való újraértelmezése). Harmadsor, CHOMSKY a szimbolikus logikából és a matematikából adaptált fogalmakat vezetett be a nyelvtudományba, melyek természetesen nem állhattak SAUSSURE rendelkezésére a XX. század elején.

KOERNER második érve az, hogy noha kétségkívül nem vonhatta ki magát teljesen az amerikai strukturalizmus hatása alól sem, a „Syntactic Structures” az utóbbi-tól lényegesen eltérő módon azt a korszellemet („climate of opinion”) tükrözi, amely az 1950-es évek természettudományát jellemezte, de amely nem hatolt be az amerikai strukturalizmusba (KOERNER 1978. [1972.]: 42; l. még ehhez OTERO 1994.). E korszellem a következő tényezőkben csapódott le: a) mint említettük, a matematika és a szimbolikus logika formális eszközeinek alkalmazása a nyelvészeti elméletalkotásban; b) az elmélet elsődlegessége az adatokkal szemben; c) a fizikai elméletek példáját követő deduktív nyelvészeti elmélet kidolgozása és az adatok induktív gyűjtésére és rendszerezésére szorítkozó metodológia elutasítása; d) az el-

mélet egyszerűségének és eleganciájának metodológiai vezérelvként való alkalmazása; e) általános törvényszerűségek alapján tudományos magyarázatokra való törekvés; és f) az amerikai strukturalizmus empiria-felfogásának elvetése.

Következésképpen KOERNER szerint a „Syntactic Structures” új paradigma megteremtéséhez vezető forradalmi volta nem abban rejlik, hogy CHOMSKY *ex nihilo* hozott létre valamit, hanem abban, hogy felismerte és megértette korának tudományos értékrendjét; hogy képes volt kreatív és eredeti módon felhasználni azt, amit a korszellem sugallt; hogy alkalmazni tudta a nyelvészetre a tudományosság legmagasabb szintjének tartott fizika tudomány-módszertani mintáit; és hogy mind-ebből létrehozott egy páratlan, azonnal követőkre találó teoretikus konstruktumot. (KOERNER érvelésének bírálatához l. AARSLEFF 1973.; HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 241, 245–6; PERCIVAL 1976., 1977.)

Ezzel a (P) problémára KOERNER (1978.) a következő megoldást nyújtja:

(MP1) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma a ’korszellem’, a ’tudományos forradalom’ és a ’paradigma’ a „Syntactic Structures”-ra vonatkoztatva, központi hipotézise (1) és eszköze KUHN 1984. [1970.].

2. A kutatási program megváltozása mint forradalom. – TEN HACKEN (2007.) a ’kutatási program’ és a ’forradalom’ fogalmának új meghatározását vezeti be. Az alábbi tételt fogalmazza meg:

(2) A „Syntactic Structures” intellektuális forradalmat váltott ki, mert egy új kutatási program létrejöttéhez vezetett.

TEN HACKEN kiindulópontja a tudományos megismerés „empirikus ciklusa”. E folyamatban a megfigyelések empirikus törvények megállapításához vezetnek, melyek egy adott elmélet alapját alkotják, majd az elméletből további törvények vezethetők le, melyek visszacsatolnak a megfigyelésekhez. Az empirikus ciklus számos olyan problémát vet fel, amelyek megoldását a tudománytörténet és a tudományelmélet különböző megközelítéseinek kell megkísérelniük. Ez utóbbiak közül a legtermékenyebb támpontot KUHN elmélete jelenti. Ugyanakkor javasolja a kuhni ’paradigma’ fogalmának felváltását a ’kutatási program’ fogalmával, amely abban különbözik az előbbtől, hogy figyelmen kívül hagyja annak társadalmi komponensét és kizárólag az ’intellektuálisat’ őrzi meg. Ebben az értelemben tehát egy kutatási program azon explicit vagy implicit feltevések halmaza, amelyek az empirikus ciklusnak megfelelően lehetővé teszik a kutatást (HACKEN 2007: 18). A kutatási program e fogalma, mint a szerző hangsúlyozza, nem azonos LAKATOS (1970.) ’tudományos kutatási program’ fogalmával, nem tart igényt általános érvényre és alkalmazási területe kizárólag a generatív nyelvészet. TEN HACKEN azt igyekszik bizonyítani, hogy CHOMSKY kutatási programja már a „Syntactic Structures” megjelenése előtt minden lényeges elemében „készen állt” (TEN HACKEN 2007: 104–5). Ez vonatkozik kognitívizmusára/mentalizmusára is – noha az nincs kifejtve a „Syntactic Structures”-ban – és ezért CHOMSKY nyelvészete nem tekint

hető formális tudománynak (l. még TEN HACKEN 2007: 230, 244, 268; ezzel az ellenkezőjét állítja annak, amit TOMALIN 2008.; l. a 2. A) 5. szakaszt).

A 'kutatási program' fogalmából megkaphatjuk a 'tudományos forradalom' új fogalmát is, amely a tudományos megismerés intellektuális aspektusára fókuszál: akkor beszélünk forradalomról, ha egy adott kutatási programot egy másik vált fel (HACKEN 2007: 25).

Az a historiográfiai eszköz, amely e két fogalomra épül, lehetővé teszi (2) kimondását és alátámasztását (HACKEN 1997: 179). Ezen túlmenően TEN HACKEN részletesen elemzi egyfelől a chomskyánus nyelvészet, másfelől olyan riválisai viszonyát, mint a Lexikai-Funkcionális Grammatika, a Fejközpontú Frázisstruktúra Grammatika, az Általánosított Frázisstruktúra Grammatika és JACKENDOFF nyelvésze. Kiindulópontja NEWMEYER (1998.) azon állítása, hogy CHOMSKY nyelvésze és az említett további irányzatok között csupán lényegtelen különbségek vannak. Ezzel szemben TEN HACKEN mellett érvel, hogy az említett irányzatok különböző kutatási programokat alkotnak. (L. ehhez a 3. C) 6. szakaszt is.) TEN HACKEN felfogásának kritikai elemzéséhez l. KERTÉSZ megj. e.

Összegezve:

- (MP2) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma a 'kutatási program' és a 'forradalom' a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva, központi hipotézise (2) és eszköze a TEN HACKEN 2007.-ben kifejtett felfogás.

3. L a u d a n i f o r r a d a l o m . – Azt, hogy nagy zavar uralkodik a tudományos forradalom kuhni fogalmának nyelvészeti alkalmazásában, nem csupán KOERNER álláspontjának már említett és a későbbiekben bemutatásra kerülő módosulása, hanem NEWMEYER bizonytalankodásai is szemléletesen tanúsítják. NEWMEYER évtizedek óta éles vitában áll KOERNERrel, és miközben mindkettőjük álláspontja változik, rendszerint KOERNER aktuális véleményének az ellenkezőjét képviseli. Ingadozása mindenekelőtt azért különösen érdekes, mert NEWMEYER a közvélekedés szerint (l. a későbbi hivatkozásokat) a generatív nyelvészet történetének 'hivatalos' krónikása, aki mindenkor CHOMSKY érdekeit képviseli. „Linguistic Theory in America” c. könyve első kiadásában CHOMSKY forradalmáról ír, de nem tisztázza, hogy milyen értelemben (NEWMEYER 1980.); második kiadásában viszont már hivatkozik KUHNra (NEWMEYER 1986a: 36–7). Álláspontját KOERNER (1983.)-ra reflektáló (l. még ehhez a 3. B) 1. szakaszt is) tanulmányában ismét módosítja. A következő tételt mondja ki (NEWMEYER 1986b: 2):

- (3) A „Syntactic Structures” nem KUHN 1984. [1970.], hanem LAUDAN 1977. értelmében váltott ki tudományos forradalmat és új kutatási hagyomány létrejöttéhez vezetett.

NEWMEYER első érve az, hogy CHOMSKY „Syntactic Structures” című munkája i n t e l l e k t u á l i s a n jelentős újdonságot hozott a nyelvészetbe. NEWMEYER a „Syntactic Structures” intellektuális forradalmi jellegének indoklása során (a 'korszellem' fogalmának említése nélkül) részben ugyanazokra a tényezőkre hivatkozik,

mint KOERNER (1978.). Az utóbbihoz képest új tényezőként említi: a) szintaxis központi szerepének forradalmi jelentőségét; b) a szintaxis központi szerepével összefüggésben a forradalom interdiszciplináris jellegét, mely mindenekelőtt a pszichológiát és a filozófiát vonta hatókörébe; valamint c) az amerikai strukturalizmus progresszív elemeinek sikeres adaptálását és szintetizálását.

A második érv szerint a „Syntactic Structures” forradalmi hatást váltott ki a r s a d a l m i vonatkozásban is, de problematikus, hogy a historiográfiai elemzések egymásnak ellentmondó kritériumokat használnak a forradalmi és nem-forradalmi tudományos teljesítmény elkülönítésére. LAUDAN PERCIVAL (1976.)-ra hivatkozva utasítja el KUHN elméletének alkalmazását, kiemelve, hogy „amennyiben KUHNnak igaza van, akkor e g y e t l e n tudományos forradalom s e m játszódott le a nyelvészetben” (NEWMAYER 1986b: 6; vö. még PERCIVAL 1976: 289; valamint KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG 2006.). A generatív nyelvészet ugyanis nem teljesíti a kuhni forradalmak két szükséges feltételét. Először is, mint tudjuk, nem vált a diszciplínában általánosan elfogadottá. Másodszor, fellépését nem előzte meg válság: „A chomskyánus forradalom más tekintetben sem teljesíti a kuhni feltételeket. KUHN számára [...] egy forradalom részben egy ’válságra’ adott válasz [...]. De 1957-ben a poszt-bloomfieldi strukturalizmus nemcsak hogy távol állt a válság állapotától, hanem éppenséggel soha nem látott optimizmus hatotta át, amelyben az a meggyőződés uralkodott, hogy a nyelvészeti elemzés m i n d e n a l a p v e t ő k é r d é s é t m e g o l d o t t á k [...]. Ezért meglehetősen é r t h e t e t l e n, hogy oly sok kommentátor – generativista és nem-generativista egyaránt – a chomskyánus forradalommal szemlélteti KUHN tudományos forradalomra vonatkozó felfogását.” (NEWMAYER 1986b: 7, 6. lábjegyzet; kiemelés: K. A.; vö. még NEWMAYER 1986a: 1; valamint más összefüggésben HARRIS 1993a; KOERNER 1989.; MURRAY 1994.; vö. a 2. A) 4., 2. A) 6., 2. A) 8., 2. A) 9. szakaszt). E tényekből azonban NEWMAYER nem arra következtet, hogy a „Syntactic Structures” nem váltott ki forradalmat, hanem arra, hogy forradalmat váltott ki, d e n e m k u h n i é r t e l e m b e n. Arra a kérdésre, hogy milyen szociológiai kritérium alapján beszélhetünk tudományos forradalomról, azt a választ adja, hogy a helyes kritériumot LAUDAN (1977: 137–8) fogalmazta meg. LAUDAN a kuhni ’paradigma’ fogalom analogonjaként ’kutatási hagyomány’-ról beszél. Egy tudományos forradalom nézete szerint nem akkor következik be, ha a diszciplína egésze elfogad egy bizonyos kutatási hagyományt, hanem akkor, ha egy kutatási hagyomány elegendő figyelmet vált ki ahhoz, hogy a tudományág kutatói, függetlenül szakterületüktől, komolyan veszik abban az értelemben, hogy elfogadják vagy megkerülhetetlen riválisnak tekintik. HYMES (1964: 25)-re hivatkozva NEWMAYER megállapítja, hogy a transzformációs generatív grammatika a hatvanas évek elejére a nyelvészeti kutatás referenciapontjává vált és így teljes mértékben megfelel LAUDAN kritériumának. Nem csupán követőinek száma gyarapodott, hanem alternatív álláspontok bemutatásakor rutinná vált CHOMSKY nézeteinek explicit elutasítása. Tehát: ha LAUDAN felfogása helyes, akkor nem lehet kérdéses, hogy a nyelvtudományban a laudani értelemben lejátszódott a CHOMSKY-féle forradalom (NEWMAYER 1986b: 7–8).

NEWMAYER érvelésének harmadik eleme az a megállapítás, hogy látszólag paradox módon i n t é z m é n y i szinten a nyelvtudomány szociológiai átalakulása

nem járt együtt a generativisták hatalomátvételével. Ezen állítása mellett a következő érveket sorakoztatja fel: a) az amerikai egyetemeken számtalan lehetőség van a nem-generativista nyelvészeti tanulmányok folytatására; b) a generatív nyelvészek csupán igen szerény mértékű pénzügyi támogatásban részesülnek; c) a „Linguistic Society of America” nem állt a generativisták uralma alatt, és publikációs fóruma, a „Language” nem generativista beállítottságú folyóirat. NEWMAYER nézetének bírálatához l. KOERNER 1989., 2002., 2004.; MURRAY 1981., 1982., 1989., 1999.; TOMALIN 2007.; LAKOFF 1989.; HUCK–GOLDSMITH 1995. stb.

NEWMAYER (1986b) megoldási javaslata (P)-re a következőképpen foglalható össze:

(MP3) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma a 'tudományos forradalom' és a 'kutatási hagyomány' a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva, központi hipotézise (3) és eszköze LAUDAN 1977.

4. E v o l ú c i ó . – Mint KOERNER (1995: 8) hangsúlyozza, a kuhni fogalmak nyelvtudományi alkalmazhatóságáról folyó vita PERCIVAL (1976.) megsemmisítő érveinek hatására tárgytalanná vált. Maga KOERNER a 2. A) pontban összefoglalt nézetét módosítva későbbi írásaiban – élesen vitába szállva NEWMAYERrel – a „Syntactic Structures” megjelenésének nem csupán kuhni, hanem bármilyen értelemben vett forradalmi voltát kétségbe vonva a következő tételt mondja ki (KOERNER 1989: 124, 2002: 185, 2004: 51):

(4) Az a mozgalom, amelyet a „Syntactic Structures” kiváltott, nem forradalom volt, hanem az 1950-es évek amerikai nyelvtudományának evolúciója.

(4)-et azon tényezők részletes elemzésével támasztja alá, amelyek meglátása szerint azt igazolják, hogy a generatív nyelvészet semmiképpen sem válhatott volna olyan erőssé, mint amilyenné az 1960-as évekre vált, ha nem játszottak volna e folyamatban tudományos újításain kívül egyéb tényezők is szerepet.

Először, KOERNER felveti, hogy a „Syntactic Structures” nyomán kibontakozó mozgalom csupán divatjelenség volt, noha e tényezőt nem tartja meghatározónak.

Másodsor, a generatív nyelvészet sikeréhez hozzájárult az a nagyarányú pénzügyi támogatás, amelyben KOERNER álláspontja szerint CHOMSKY és köre részesült. Ezzel KOERNER az ellenkezőjét állítja NEWMAYER (1986b) azon megállapításának, melyet az előző szakasz végén ismertettünk. KOERNER (1989: 108) idézi MCCAWLEY összegzését, amely szerint az amerikai kormányzati adminisztráció sajátosságai kedveznek annak, hogy pénzügyi támogatások révén kisebb csoportosulások radikálisan növeljék követőik számát anélkül, hogy ez intellektuális teljesítményük alapján indokolt lenne. MCCAWLEY ezen állításából KOERNER (1989: 109) arra következtet, hogy CHOMSKY befolyásának növekedése távolról sem kizárólag a „Syntactic Structures” tartalmának, hanem legalábbis részben a kormányzati adminisztráció „szeszélyének” volt köszönhető.

Harmadszor, KOERNER (1989: 111) kiemeli, hogy CHOMSKY fellépésének forradalomként való beállítása alapvetően nem a „Syntactic Structures” tartalmának

újszerűségén, hanem a forradalmiságba vetett hitben gyökerező ideológiai alapokon nyugszik.

Negyedszer, abban, hogy CHOMSKY korai munkássága összekapcsolódott a forradalmi jelzővel, KOERNER szerint jelentős szerepet játszott az az intenzív propagandatevékenység, amely a generatív grammatika radikális újszerűségét hangsúlyozza. E propaganda összefüggésben állt a neo-bloomfieldi strukturalizmus képviselőinek folyamatos, agresszív, durva, az ellenérveket mérlegelés nélkül elutasító, gyakran *ad hominem* jellegű támadásával, amire KOERNER (189: 120–1) szemléletes példákat említ. Azonos állásponton van MURRAY (1994.), HARRIS (1993a, 1993b) és LAKOFF (1989.) később publikált nézetével, amely szerint az ötvenes-hatvanas években nem játszódtott le tudományos forradalom a nyelvészetben, hanem a forradalmi retorika alkalmazása festett hamis képet a generatív nyelvészet nyelvtudomány-történeti jelentőségéről (l. ehhez részletesebben a 2. A) 8., 2. A) 9., 2. B) 3. szakaszt).

Ötödször, miután az előző pontban összefoglalt megállapítások arra utalnak, hogy a „Syntactic Structures” fellépésének említett körülményei – propaganda, divat, ideológia, finanszírozás, éles hangú támadások – kelthették forradalmiságának lát sz a t á t, KOERNER azt vizsgálja meg, hogy a műben kifejtett nézetek milyen mértékben jelentettek újdonságot a neo-bloomfieldi strukturalizmus eredményeihez képest. Hosszan sorolja és elemzi azokat tényezőket, amelyek véleménye szerint azt igazolják, hogy a „Syntactic Structures” megjelenése – ellentétben a propagandával – nemcsak hogy nem jelentett radikális szakítást az utóbbival, hanem milyen gyökerezik annak eredményeiben, módszereiben és szemléletében, különös tekintettel arra a hatásra, amelyet HOCKETT és ZELIG S. HARRIS gyakorolt közvetlenül a „Syntactic Structures”-ben kifejtett nyelvelméltre és módszertanra. (A félreértések elkerülése érdekében a továbbiakban ZELIG S. HARRISra keresztnevével együtt, RANDY ALLAN HARRISra keresztneve nélkül hivatkozunk.) A transformációs generatív grammatika ezért nem egyéb, mint olyan „poszt-SAUSSURE-i strukturalizmus” (KOERNER 1989: 110), amely a második világháború utáni amerikai nyelvtudomány e v o l ú c i ó j á n a k eredménye.

Végül hatodszor, KOERNER szerint a hatvanas évektől kezdve a generatív tábor képviselői folyamatosan arra törekedtek, hogy érdekeiknek megfelelően írják újra a nyelvtudomány történetét (l. még ehhez JÄGER 1993a, HARRIS 1993a, MURRAY 1994.). Példaként CHOMSKY „Cartesian Linguistics” című könyvét (CHOMSKY 1966.) említjük meg, melynek KOERNER szerint vajmi kevés köze van a tudománytörténeti tényekhez és olyan – NEWMAYER (1980., 1986a)-hoz hasonló – „partizán történetírás”, amelynek egyedüli célja, hogy legitimálja a generatív nyelvészetet (KOERNER 1989: 102, 131; 2004: 37–40). KOERNER ezzel a véleményével nem áll egyedül, hiszen CHOMSKY tudománytörténeti műveit a historiográfusok köztudottan sohasem vették komolyan, mivel ideologisztikus propagandának tekintik (TOMALIN 2008: 6). A „Cartesian Linguistics” például „elejétől a végéig teljes egészében hibás – mert a szerző szakmai felkészültsége gyenge, mert a szövegeket nem olvasta el, mert az érveket nem értette meg, mert a szekunder irodalmat, mely segítségére lehetett volna, figyelmen kívül hagyta vagy nem olvasta” (AARSLEFF 1970: 583–4; l. még KOERNER 1999: 10–2, 178, 210–4).

A fenti megállapítások historiográfiai eszköze az a módszertan, amelyet többek között KOERNER (1995., 2002.) foglal össze. KOERNER szerint a historiográfiának tudatosan kell törekednie a pártatlanságra, az objektivitásra és el kell kerülnie a (pl. CHOMSKY és NEWMEYER historiográfiai műveire jellemző) 'partizán' történetírást. Ugyanakkor, mivel nincsenek háttérfeltevésektől független tények, az adatok értelmezésében érvényesülhetnek preferenciák. A dokumentumok széles körét kell forrásként felhasználni. Ellentétben a NEWMEYER-féle történetírással, a személyes emlékek és szóbeli beszámolók távolról sem tekinthetők tudományosan megbízható adatforrásnak (l. KOERNER 2002: 153–7). Ennek megfelelően KOERNER élesen elutasítja NEWMEYER módszerét, aki kizárólag a generatív nyelvészet támogatóival és CHOMSKY híveivel folytatott kommunikációra támaszkodott (KOERNER 2002: 157). A nyelvtudomány-történésznek nem csupán a vizsgált nyelvészeti elméletet kell közelről ismernie, hanem vizsgálódásaiba be kell vonnia széles intellektuális, társadalmi, eszmetörténeti, sőt, adott esetben politikai összefüggéseket is (KOERNER 2002: 155).

KOERNER (P)-re nyújtott megoldását így rekonstruálhatjuk:

(MP4) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma az 'evolúció' a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva, központi hipotézise (4) és eszköze a KOERNER 1995.-ben és 2002.-ben kifejtett historiográfiai módszertan.

5. A formális tudományok hatása. – TOMALIN (2008.) a generatív nyelvészet historiográfiai megközelítéseinek bírálatából indul ki. Ellentmondást vél ugyanis felfedezni két tényező között. Egyfelől – mint azt már LEES-nek a „Syntactic Structures”-ről írott, annak fogadtatásában jelentős szerepet játszó recenziója is hangsúlyozza (LEES 1957.) – vitathatatlan, hogy a generatív nyelvészet kezdettől fogva a 'formális tudományok' hatása alatt állt. Ennek következtében „elsősorban azért felsőbbrendű nyelvészeti elmélet, mert a korábbi szintaktikai elméleteknél 'tudományosabb'...” (TOMALIN 2008: 1; kiemelés: K. A.) Másfelől azonban a formális tudományoknak ezt a hatását a historiográfiai munkák nem tárják fel jelentőségének megfelelő módon és mértékben. TOMALIN célja ezen ellentmondás feloldása. Hipotézise – mint azt már könyvének címe is jelzi – a következő (TOMALIN 2008: 4, 183, 186):

(5) A „Syntactic Structures” a formális tudományokból ered.

A 'formális tudományok' fogalmán TOMALIN olyan diszciplínákat ért, amelyek eszközeiket a matematikából és a formális logikából merítik, mindenekelőtt az axiomatikus-deduktív módszer alkalmazására és ebben a tekintetben egységes tudományos alapra épülnek (TOMALIN 2008: 3).

TOMALIN a generatív nyelvészet kialakulásának 1957-ig tartó – tehát a „Syntactic Structures” megjelenéséhez vezető – útját vizsgálja annak a hatásnak a szempontjából, amelyet a 'formális tudományok' az utóbbira gyakoroltak. TOMALIN érvelése két, egymást kiegészítő szempontot követ.

Mindenekelőtt aprólékos összehasonlító elemzésnek veti alá a huszadik század elejének matematikai és logikai szakirodalmát, a bloomfieldi és neo-bloomfieldi strukturalizmus irodalmát, valamint CHOMSKY-nak a „Syntactic Structures” előtt született írásait. Ennek eredményeként három új összefüggés feltárásával támasztja alá (5)-öt (összegzésükhöz l. TOMALIN 2008: 183–6). Először is, eddig nem vizsgált dokumentumok alapján arra a következtetésre jut, hogy BLOOMFIELD szemantikaellenességének forrása HILBERT bizonyításméleti munkássága, amelynek egyik lényegi eleme a szemantikai megfontolások elkerülése és a szintaktikai bizonyításokra való szorítózkodás a metamatematikában. BLOOMFIELDet – a széles körben elfogadott állásponttól radikálisan eltérve – az axiomatikus-deduktív módszer egyik korai (sőt, mint felveti, talán a legkorábbi) nyelvészeti alkalmazójaként jellemzi, és ebben az értelemben állítja, hogy „rehabilitálja” BLOOMFIELD nyelvészetének matematikai vonulatát (TOMALIN 2008: 184). Amellett érvel, hogy a neo-bloomfieldi nyelvészet és a korabeli formális tudományok különböző tárgyat vizsgáltak ugyan, de hasonlóképpen jártak el, mert egyaránt a huszadik század elejének formalista tudományszemléletét alkalmazták. TOMALIN második, újdonságszámba menő eredménye BAR-HILLEL szerepének újraértékelése. „Rehabilitálja” BAR-HILLELT is, kimutatva, hogy CHOMSKY és BAR-HILLEL nézetei között olyan szoros, oda-visszacsatoláson alapuló, folyamatos kölcsönhatás bontakozott ki, amelyet a historiográfiai szakirodalom figyelmen kívül hagyott. Végül hasonló eredményre jut GOODMAN és QUINE hatásának elemzésével is, amely jóval összetettebbnek és jóval jelentősebbnek bizonyul, mint ahogy azt az eddigi tudománytörténeti szakirodalom láttatta. Például az, ahogy CHOMSKY az egyszerűség kritériumát alkalmazza korai írásaiban, GOODMAN közvetlen befolyásának tudható be.

TOMALIN második szempontja annak vizsgálata, hogy a formális tudományok azon komponensei, amelyek közvetlenül beépültek CHOMSKY korai munkásságába, milyen módon és milyen mértékben vetültek rá a generatív nyelvészet jelenlegi állapotára, a Minimalista Programra. Arra az eredményre jut, hogy a generatív nyelvészet egyes fejlődési stádiumainak látszólagos különbözősége ellenére a konstitutív elemek jelentős része feltűnően konstans maradt, és ezen elemek pontosan arra a hatásra vezethetők vissza, amelyet a formális tudományok gyakoroltak a generativizmus kialakulására (TOMALIN 2008: 188–200; TOMALIN e nézete eltér TEN HACKENÉtől, aki nem a formalizmust, hanem a mentalizmust/kognitivizmust tartja konstans elemnek). Ilyen konstans elem a Minimalista Program deduktivitása és (kvázi-)bizonyításméleti technikája, amely például abban nyilvánul meg, hogy a deriváció bizonyos primitív elemektől (lexikai és formális tulajdonságoktól) jut el meghatározott lépések során át a fonológiai és a logikai formából álló párokhoz. Másodszer, a minimalizmus egyik legfontosabb pillére közismerten a rekurzió. Harmadszor, ugyancsak közismerten központi szerephez jut az egyszerűség (ökönómia) GOODMANtól átvett elve. E konstans elemek végigkövetésével TOMALIN arra utal, hogy a generatív nyelvészetnek a formális tudományokban gyökerező magasrendű ’tudományos’ mivolta az utóbbi öt évtizedben az elméleti apparátus egyéb téren megfigyelhető változásai ellenére változatlan maradt. Megjegyezzük, hogy SEUREN (2009.) élesen bírálja (5)-öt azzal az indoklással, hogy az egyoldalúan és aránytalanul túlhangsúlyozza a formális tudományoknak a generatív nyelvés-

szet kialakulására gyakorolt hatását. SEUREN TOMALIN-kritikájának bírálatához l. NEVIN (2009.).

Összegezve:

(MP5) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma a 'formális tudomány' a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva, központi hipotézise (5) és eszköze a matematikai és logikai irodalom összevetése az 1957 előtti amerikai nyelvészeti irodalommal.

6. A neo-bloomfieldiánus irányzatok egyike. – HYMES – FOUGHT 1981. [1975.], MATTHEWS 1993. és 2001. azon historiográfiai munkák sorába tartoznak, amelyek megkérdőjelezték a „Syntactic Structures” forradalmiságát állító krónikát és a generatív nyelvészetet a neo-bloomfieldi strukturalizmus szerves részeként értelmezik. E művek közül HYMES–FOUGHT 1981. [1975.] volt az első, így ennek példáján szemléltetjük az irányzatot. A szerzők a következő – TOMALIN (2008: 11) jellemzése szerint „provokatív” – tételt mondják ki:

- (6) a) A neo-bloomfieldi strukturalizmus nem egységes iskola volt, hanem alternatív felfogások és egyéni kezdeményezések sokaságából állt (HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 156).
- b) A „Syntactic Structures” a neo-bloomfieldi strukturalizmuson belül a HARRIS névvel fémjelzett egyik irányzat győzelméhez járult hozzá a TRAGER–SMITH-féle másik irányzattal szemben (HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 155).

A szerzők hangsúlyozzák, hogy az amerikai nyelvészetben uralkodó „korszellem” („climate of opinion”) 1957-től kezdődően nem változott meg a „Syntactic Structures” hatására. A megjelenését követő években CHOMSKY munkásságát a neo-bloomfieldiánus irányzatokon belüli álláspontok egyikeként értékelték. Nem tekintették olyan új kezdeményezésnek, amely kihívást jelentett és a tudományág megváltoztatásához vezetett volna (HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 154).

Az amerikai strukturalizmus történetét áttekintő könyvükben – melynek CHOMSKY fellépése csupán egyik epizódja – a szerzők nagy teret szentelnek a historiográfia módszertanának. Több különböző szempont egyidejű figyelembevételét javasolják. Először is PERCIVAL (1976., 1977.) alapján elutasítják a KUHN-féle tudománytörténet felfogás alkalmazását (HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 24–5, 239–41, 245–6). Nem tartják lehetségesnek, hogy a historiográfiát egyetlen alapfogalomra – mint pl. 'paradigma' – építsék fel, hanem úgy vélik, hogy a nyelvtudomány történetének leírásához olyan „összetettebb és differenciáltabb” fogalmakra van szükség, amelyek alkalmasak különböző tényezők összjátékának megragadására (HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 25). Harmadszor, ezen összetevőknek fel kell ölelniük mind az intézményrendszert, mind a nyelvészeti kutatómunka tartalmát. Végül részletesen tárgyalják azon források körét, amelyeket „minden komoly historiográfiának” fel kell használnia (HYMES–FOUGHT 1981. [1975.]: 25).

Tehát:

- (MP6) A generatív nyelvészet historiográfiájának nincs alapfogalma, hanem a tudománytörténet differenciált és komplex voltát megragadó fogalomrendszerre van szükség a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva; központi hipotézise (6) és eszköze a historiográfiai fogalmak, források és vizsgálati szempontok sokrétű kombinációja.

7. CHOMSKY mint metanyelvész. – SEUREN (1998.) a tudományelmélet szempontjából tekinti át a „nyugati” nyelvtudomány történetét. CHOMSKY teljesítményére vonatkozó fő tétele a következőt mondja ki (SEUREN 1998: 252):

- (7) A „Syntactic Structures” nem nyelvészeti, hanem metaelméleti szempontból hozott újat a neo-bloomfieldizmushoz képest.

SEUREN úgy véli, hogy CHOMSKY a nyelvészetet a tudományelmélet kontextusába helyezte. Munkásságának meghatározó hányada metaelméleti kérdésekkel foglalkozik, „ami CHOMSKYt sokkal inkább metanyelvészé, sem mint nyelvészé teszi” (SEUREN 1998: 252; kiemelés: K. A.). Fő eredménye, hogy metaelméleti kérdések felvetésével és megválaszolásával a tudományelmélet fogalmait és alapproblémáit vonatkoztatta a nyelvészetre. A nyelvészeti adatok természetére, a realizmus és az instrumentalizmus szembenállására, a kauzalításra, az adekvátság kritériumaira és egyéb tudományelméleti kategóriákra vonatkozó okfejtései olyan, a természettudományok metodológiájával összefüggő problémákra irányították a figyelmet, amelyek a neo-bloomfieldi nyelvészet látókörén kívül estek.

E metaelméleti orientáltságú kutatómunkája során CHOMSKY általános elvek garmadáját javasolta, de soha nem volt képes egyetlen szintaktikai elemzést sem kidolgozni. Az elemzések másoktól származnak, akik viszont arra az eredményre jutottak, hogy a CHOMSKY műveiben javasolt elvek nem működnek.

SEUREN (1998.) megoldását a (P) problémára a következőképpen rekonstruáljuk:

- (MP7) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma a ’metaelmélet’ a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva, központi tétele (7) és eszköze a tudományelméleti reflexió.

8. Forradalmi retorika és puccs. – Az egyik legmarkánsabb historiográfiai felfogás szerint CHOMSKY fellépése nem forradalmat váltott ki, hanem egy militáns nyelvészcsoporthoz a hatalom megszerzését célzó, hatékony forradalmi retorikával kísért sikeres puccsa volt (ANTTILA 1975: 171; GRAY 1976: 49; MURRAY 1980., 1989., 1994., 1999.). Tehát a tétel:

- (8) A „Syntactic Structures” publikálását követően CHOMSKY és csoportja nem forradalmat, hanem forradalmi retorikával kísért puccsot hajtott végre.

Ezen álláspontot mintegy két évtizeden át végzett szisztematikus tényfeltáró tevékenység eredményeképpen STEPHEN O. MURRAY fejtette ki rendkívül alaposan és koncepciózusan. Ezért az alábbiakban MURRAY (8) mellett szóló érveit mutatjuk be részletesebben.

MURRAY egy szociológiai megalapozású historiográfiai elméletet adaptál, mely egyrészt KUHN elméletének jelentős módosítására, másrészt GRIFFITH–MULLINS (1972.), valamint GRIFFITH–MILLER (1970.) tudományszociológiai felfogásának közvetlen alkalmazására épül. MURRAY (8)-at a következő állításokkal támasztja alá.

Először, a generativisták forradalmi retorikája – szöges ellentétben például NEWMEYER (1986b) és TEN HACKEN (2007.) fent ismertetett álláspontjával – nem párosult intellektuális és tudomány-módszertani szinten forradalmi újításokkal. MURRAY amellet érvel, hogy a „Syntactic Structures” tartalma és a neo-bloomfieldi strukturalizmus között nagyon jól kimutatható folytonosság van, ezért „[k]étségtelen, hogy az SS [„Syntactic Structures”] megjelenése [...] nem váltott ki forradalmat” (MURRAY 1994: 239; kiemelés: K. A.).

Másodszor, MURRAY (1989: 160, 1994: 237) hangsúlyozza – egyetértve NEWMEYERrel (1986a: 1, 1986b: 7. lap, 6. lábjegyzet), KOERNERrel (1989.) és HARRISSzal (1993a: 36–7) –, hogy az 1950-es években a neo-bloomfieldi iskola nem volt kuhni értelemben vett tudományos válságban. Ez a tény azt bizonyítja, hogy nem törhetett ki forradalom, mivel KUHN szerint a válság a forradalom szükséges előfeltétele. Ugyanakkor – ellentétben NEWMEYER (1986b)-vel – azt állítja, hogy mégis sor került CHOMSKYék hatalomátvételére, amely puccs következménye volt. A puccsot gondos előkészítés után MORRIS HALLE és mások szervezték meg az 1962-es cambridge-i nyelvészeti kongresszuson (MURRAY 1994: 239–40). (Ugyanezen kongresszus ellenkező értelmezéséhez l. NEWMEYER 1986a: 37–8, 1986b: 8–9.) E hatalomátvételben és a hatalom megtartásában meghatározó szerepet játszott MURRAY véleménye szerint a CHOMSKY személyében megtestesülő intellektuális és szervezeti vezető, akinek irányításával a csoport képes volt a nyelvtudomány intézményi, szervezeti, pénzügyi szerkezetét uralni és megváltoztatni (MURRAY 1994: 445; l. a 3. B) 2. szakaszt is).

Harmadszor, a kuhni tudományos forradalmak egyik ismérve, hogy a régi paradigma képviselői elutasítják az új gondolatokat. Ezzel látszólag összhangban CHOMSKY számos interjúban, visszaemlékezésben és levélben állította azt, hogy korai publikációi ellenséges fogadtatásban részesültek és folyamatosan visszautasították közlésüket (az idézetekhez l. MURRAY 1994: 230–4). Ezt állítja NEWMEYER (1986b: 8, 7. lábjegyzet) is. MURRAY (1980., 1994., 1999.) pontosan ismertetett és általa feltárt eredeti dokumentumokra hivatkozva azonban ennek az ellenkezőjét bizonyítja: a) BERNARD BLOCH – az ötvenes évek amerikai nyelvészetének legbefolyásosabb személyisége – CHOMSKY mind a négy, a „Language”-hez benyújtott tanulmányának megjelenését támogatta és már akkor különös figyelemben részesítette CHOMSKYt, amikor még senki más (MURRAY 1994: 230–4, 1999: 343–4); b) CHOMSKYnak összesen egy tanulmányát utasították vissza, de nem a neo-bloomfieldiánusok, hanem az utóbbiakkal szembenálló ANDRÉ MARTINET, a „Word” főszerkesztője (MURRAY 1994: 229–30, 1999: 348–51); c) ellentétben CHOMSKY állításával, „The Logical Structure of Linguistic Theory” című disszertációját elfogadta

publikálásra a Mouton kiadó, és rajta kívül még két további holland kiadó is érdeklődött iránta, ugyanakkor valójában CHOMSKY volt az, aki nem küldte vissza az előkészített szerződést (MURRAY 1994: 230, 1999: 350–1). (A mű csak jóval később jelent meg, erősen lerövidítve, vö. CHOMSKY 1975.).

MURRAY (1994: 244; 486–7) szerint tehát a z e l l e n k e z ő j e történt annak, aminek a kuhni tudományos forradalom esetében történnie kellett volna: nem a régi rendszer hívei támadták meg az új elmélet képviselőit, hanem f o r d í t v a . MURRAY (1994: 244, 486–7) szerint a generatív nyelvészet 1950-es és 1960-as évekbeli fogadtatása s z ö g e s e l l e n t é t b e n áll K U H N m o d e l l j é v e l : „Noha ez az egyik legtisztább esete az elkeseredett generációs konfliktusoknak a tudományban, KUHNnak a tudományos forradalmakra vonatkozó eredeti modellje lényegesen eltér tőle. [...] az egyik legfőbb anomália az, hogy a generációk közötti konfliktus nem a fiatal generáció újításait elutasító idősebb generáció váltotta ki. [...] A legmeghatározóbbak közülük aktívan támogatták CHOMSKY és LEES karrierjét. Ami az agresszivitást illeti, a c h o m s k y á n u s o k ü t ö t t e k e l s ő k é n t . Forradalmi retorikájuk nem a fennálló hatalmi rendszer értetlenségére való reakció volt, sem pedig a haragos idősebbek neofóbiájával vagy az üldöztetéssel szembeni védekezés” (MURRAY 1994: 244; kiemelés: K. A.). Annak bizonyítását, hogy CHOMSKY beszámolóival és NEWMAYER propagandisztikus célú állításaival ellentétben a fiatal CHOMSKY n e m a konzervatív idősebb generáció értetlenségével és támadásaival küzdő magányos hős volt, hanem az utóbbiak támogatását élvezte, JOSEPH nagy jelentőségű és „páratlan” eredménynek (1995: 382) nevezi, amely „bombaként robbant” (i. m. 388); NEWMAYER (1986a: 36) viszont MURRAY (1980.)-ra hivatkozva élesen vitatja.

A generatív nyelvészet történetének fent ismertetett elemzéséből MURRAY a következő általánosítást szűri le: „Semmiféle összefüggés nem látszik a gondolatok újszerűsége és az újszerűség i g é n y e között. A feltevéseket jelentősen megváltoztathatják a hagyomány köpenyébe burkolt csoportok [...], míg csekély változtatásokat a 'sötét idők' követő, korszakalkotó áttörésekként dicsőíthetnek. Át kell értékelni azt a kauzális viszonyt, amelyet KUHN azért posztulált, hogy magyarázatot adhasson a tudományos forradalmakra – vagyis, hogy az új gondolatok elutasítása ellen-közösség létrejöttéhez vezet.” (MURRAY 1994: 486; kiemelés: K. A.).

Tehát MURRAY megoldása (P)-re:

- (MP8) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma a „forradalmi retorika” és a „puccs” a „Syntactic Structures”-re vonatkoztatva, központi hipotézise (8) és eszköze a KUHN 1984. [1970.] kritikájából kiinduló, GRIFFITH–MILLER 1970. és GRIFFITH–MULLINS 1972. alapján kidolgozott szociológiai elmélet.

9. R e t o r i k a . – RANDY ALLAN HARRIS sajátos stílusú, a „nyelvészeti háborúk” könyörtelenségét kendőzetlenül bemutató könyve részletesen elemzi a korai generativistáknak a neo-bloomfieldiánus nyelvészek ellen indított háborúját, valamint az interpretatív és a generatív szemantikusok harcát (HARRIS 1993a). CHOMSKY élesen visszautasítja és posztmodern mesének tekinti HARRIS állításait (GREWENDORF

1995: 231–2; BARSKY 1998: 56, 151). BARSKY (1998: 56) – egyetértve CHOMSKY-val – HARRIS (1993a)-t foucault-i történetírásnak minősíti, amely a szereplők közötti hatalmi harcot hangsúlyozva nyújt pszichoszociális magyarázatot a kutatásban fellépő változásokra. HARRIS munkája – tudományos ismeretterjesztő jellege miatt – TOMALIN (2008: 14) szerint sem vehető komolyan. Ugyanakkor JOSEPH (1995.) terjedelmes értékelése nem vonja kétségbe HARRIS könyvének tudományos megalapozottságát, ahogy LANGENDOEN (1995.) recenziója sem, noha bírálják annak egyes elemeit.

HARRIS fő tétele abban a tekintetben hasonló MURRAY-éhoz, hogy a generativizmus sikerét nem tudományos forradalomnak, hanem a forradalmi retorikának tulajdonítja (a két felfogás közötti hasonlóságokhoz és különbségekhez l. JOSEPH 1995.). MURRAYtól eltérően viszont nem beszél puccsról és nem dolgoz ki explicit historiográfiai elméletet sem. Ugyanakkor eszmefuttatásai közel állnak a tudománytörténet-írás és tudományfilozófia posztmodern irányzataihoz, melyek a tudományos megismerés tartalmát retorikai, pszichológiai és szociológiai összetevőkkel magyarázzák. A könyv fő tételét így rekonstruáljuk:

- (9) A „Syntactic Structures” megjelenését nem tudományos forradalom, hanem CHOMSKY és hívei érvelési hibákra épülő retorikája követte.

HARRIS e tétele a következő megfontolásokból szűrhető le.

Először is HARRIS – egyetértve NEWMEYER (1986a: 1, 1986b: 7. lap, 6. lábjegyzet), MURRAY (1994.) és KOERNER (1989., 2002., 2004.) már idézett megállapításával – úgy véli, hogy a „Syntactic Structures” megjelenésekor és az azt követő években a neo-bloomfieldi strukturalizmus nem volt kühni válságban. TRAGER–SMITH (1957. [1951.]) és ZELIG S. HARRIS (1951. [1947.]) példáján szemlélteti, hogy az ötvenes években a mértéktartó véleménykülönbségekkel, a nézetek pluralizmusával, a tudományos haladásba vetett hittel jellemezhető helyzet „pontosan az ellentéte volt annak, ahogy KUHN a válságot definiálta” (HARRIS 1993a: 37; kiemelés: K. A.).

Másodszor – szintén összhangban MURRAY (1994.), HYMES–FOUGHT (1981. [1975.]) és KOERNER (1989., 2002., 2004.) véleményével, de eltérően NEWMEYER-étől – HARRIS a „Syntactic Structures” és a neo-bloomfieldi nyelvészet kontinuitását állítja. Hangsúlyozza, hogy az 1950-es években a legtöbb nyelvész a „Syntactic Structures”-t ZELIG S. HARRIS eredményeinek népszerűsítéseként fogta fel (HARRIS 1993a: 33) és hogy CHOMSKY programja a neo-bloomfieldiánus nyelvtudomány következetes továbbfejlesztésének látszott (i. m. 37, 39).

Harmadszor, MURRAY (1980., 1994., 1999.)-hez hasonlóan HARRIS is úgy véli, hogy CHOMSKY volt az, aki a békés fejlődés optimista légkörét megtörve t á m o g a t ó i e l l e n f o r d u l t és „a szent bloomfieldi egyházzal szembeni retorikai alapállását a bloomfieldizmus továbbfejlesztéséről annak elutasítására és leváltására változtatta” (i. m. 33; kiemelés: K. A.).

Végül, HARRIS szerint CHOMSKY és hívei mind a neo-bloomfieldiánusokkal, mind később a generatív szemantikusokkal folytatott vitában nem azok állításaival szembeni szubsztanciális ellenérveket alkalmaztak, érvre érvvel válaszolva, hanem a vitapartner s z e m é l y é n e k retorikai eszközök felhasználásával való megalázá-

sára, megsemmisítésére, nevetségessé tételére törekedtek. CHOMSKY megnyilvánulásai sugározta mindazok megvetését, akik az övétől eltérő felfogást vallottak, és folyamatosan sulykolta, hogy önmagán és szűk körén kívül mindenki más intellektuálisan, emocionálisan és még morálisan is alkalmatlan a nyelvtudomány művelésére (HARRIS 1993a: 78). HARRIS (1993a: 61, 69–73) szemléletesen ecseteli azt a misszionáriusi buzgóságról („missionary zeal”; egyébként e kifejezést használja NEWMEYER 1986a és LAKOFF 1989. is) tanúskodó retorikai arzenált, amellyel CHOMSKY hívei a neo-bloomfieldiánusok elleni hittérítő háborújukat vezették. Noha a generatív nyelvészet későbbi stádiumára vonatkozik (l. a 2. B) szakaszt), HARRIS koncepciójának koherens bemutatása érdekében itt említjük meg, hogy szerinte a generatív nyelvészet CHOMSKY-féle irányzatának az „Aspects” utáni fejlődését a generatív szemantikusok fellépéséhez kapcsolódóan sem intellektuális célok vezérelték, hanem CHOMSKY azon szándéka, hogy megőrizze hatalmát (HARRIS 1993a: 143). HARRIS számtalan epizód felidézésével mutatja be azokat az intrikákat és retorikai eszközöket, amelyeket CHOMSKY és közvetlen környezete e cél szolgálatába állított (HARRIS 1993a: 135–97). HARRIS (1993a: 160–1) hármat tart különösen hatásosnak: CHOMSKY *ad hominem* érvelését, szalmabáb érvelését és a homályos megfogalmazást, melyet egyrészt maga is előszeretettel alkalmazott, másrészt ellenfelei szemére vetett. Az *ad hominem* és a szalmabáb érvelés köztudottan klasszikus érvelési hibáknak (fallacies) minősülnek.

HARRIS tehát a következő megoldást nyújtja (P)-re:

(MP9) A generatív nyelvészet historiográfiájának alapfogalma az érvelési hibákra épülő ’retorika’ a „Syntactic Structures”-re és az „Aspects”-re vonatkoztatva, központi hipotézise (9) és eszköze a posztmodern pszichológiai, szociológiai és retorikai elemzés.

(Folytatjuk.)

KERTÉSZ ANDRÁS